

## MEMORIE ȘI LEGITIMITATE: AVRAM IANCU\*

ALEXANDRU MAMINA  
(*Institutul de Istorie „Nicolae Iorga”*)

În 2014, pe baza avizului negativ al Comisiei Naționale pentru Monumentele de For Public, Ministerul Culturii din România, condus atunci de Kelemen Hunor, a respins amplasarea unei statui a lui Avram Iancu pe Aleea Personalităților din parcul sibian ASTRA invocând lipsa de valoare artistică. Orice român crescut cu lecturi și filme patriotice ar putea fi tentat să vadă în această decizie un reflex al mai vechii animozități cu maghiarii din Transilvania, cărora amintirea lui Avram Iancu riscă să le stârnească nu numai o reacție de ostilitate – a se vedea spânzurarea sa în efigie de către Csibi Barna –, dar și frustrarea mândriei umilite în luptele din Munții Apuseni. Iată însă că și în 2017, sub ministeriatul lui Ionuț Vulpescu, proiectul a fost respins din nou, cu recomandarea de amplasare a statuii într-un alt loc din oraș, pentru a nu le face concurență celor deja existente pe aleea respectivă<sup>1</sup>.

Câtă vreme nu știm cum arată creația, nu excludem eventualele motivații estetice. Bunele intenții și elogiarea trecutului nu implică în mod necesar și simțul artistic. Avansăm totuși ipoteza, susținută pe inițiative și hotărâri analoage, că aceste refuzuri succesive au și altă cauză, o cauză politico-instituțională cu efecte în zona culturii și a învățământului, care ține de asimilarea statului român în proiectul Uniunii Europene. Proiectul însuși este inteligibil în relație cu afirmarea unui nou model de raportare la lume, desemnat cu termenul de postmodernitate, despre care nu facem însă discuție aici. Cu privire la ceea ce ne interesează este suficient să consemnăm că, la nivel discursiv, integrarea europeană presupune deplasarea accentului de la tradiția proprie și problematicile cu potențial conflictual, către punctele de contact și abordările convergente susceptibile să estompeze tensiunile anterioare în beneficiul comunicării prezente. Cu alte cuvinte, opțiunea oficială tinde să recalibreze memoria istorică și sentimentul identitar al națiunilor de la conștiința de sine la perceperea alterității. Se evită așadar evocarea publică a evenimentelor și personalităților considerate că alimentează spiritul advers ori că lezează sensibilitățile etnice, până într-acolo încât în Franța se pune astăzi chestiunea eliminării din

\* Material prezentat în cadrul sesiunii „Revoluția română din 1848–1849: ideologie și percepții străine”, din 11 iunie 2018.

<sup>1</sup> Disputa se regăsește în articolul publicat de Mihai Racovițan, *Sibieni, vom intra în cartea recordurilor! Și în pragul aniversării Centenarului Unirii, Avram Iancu interzis în Sibiu!*, în „Tribuna” din 6 noiembrie 2017.

manualele școlare a relatărilor de bătlăii, înlocuite cu prezentările structurale fără vocație emoțională. În acest context este posibil să se explice și reținerea autorităților centrale față de ridicarea statuii lui Avram Iancu la Sibiu.

Orientarea de factură europenistă se manifestă progresiv, dar nu exclusiv, în sensul că există încă demnitari dispuși să reflecte perspectiva memorială centrată preponderent pe conștiința de sine, așa cum se pare că face actualul ministru al Culturii, George Ivașcu, reluând proiectul monumentului din parcul ASTRA cu ocazia centenarului Marii Uniri. O perspectivă recognoscibilă inclusiv în *mass media*, și ne gândim aici la documentarul *Drama lui Avram Iancu*, realizat în 2008 de Radu Găină la Televiziunea Română, cu participarea mai multor istorici de la Cluj-Napoca. Fără să alocăm cuvântului înțelesurile negative asociate în mod curent, am spune că este vorba despre orientarea naționalistă, care constă în promovarea politică și culturală cu prioritate a reperelor fondatoare și a simbolurilor proprii. Ea nu presupune obligatoriu adversitatea față de alte state sau etnii, cu atât mai mult cu cât din punct de vedere intelectual și atitudinal comportă o serie de variații, de la umanismul de sorginte luministă circumscris experienței concrete, până la retorica formațiunilor de dreapta. Sunt diferențe ce ar trebui să avertizeze împotriva omologării *de plano* a naționalismului cu extremismul, sau cu ceea ce se cheamă astăzi populism. Este orientarea cultivată mai recent de regimul ceaușist, care a întrevăzut probabil în reluarea legăturii imagine cu trecutul precomunist o manieră de a câștiga simpatia oamenilor ce-și regăseau reperele familiare și eventual atmosfera idealizată a tinereții, și de a realiza pe această cale în jurul său o formă de consens social cu motivații de prestigiu național. După internaționalismul proletar afișat până la jumătatea anilor 1960, care fie condamna, fie oculta rolul personalităților implicate în confruntările dintre naționalități, portretul lui Avram Iancu a fost expus în școli, iar copiii au început să învețe la orele de muzică din clasele primare *Marșul* acestuia, este adevărat că epurat de invocarea cu subtext religios, chiar dacă necreștin, a zeului Marte<sup>2</sup>. A fost personajul principal în filmul *Munții în flăcări*, din 1980. I-au fost dedicate cel puțin cinci cântece: *Avram Iancu* (Doru Stănculescu), *Ardeal* (Valeriu Sterian), *Balada lui Avram Iancu* (Grupul Canon), *Avram Iancu* (Vali Șerban) și *Iancu la Tebea* (Vasile Șeicaru), toate interpretate în cadrul Cenaclului Flacăra. Unele îl evocau împreună cu alte personalități istorice – Horea, Mihai Viteazul –, cum se întâmpla în *Tu Ardeal* și în *Clopotul reîntregirii* (Ștefan Hrușcă).

Să remarcăm totuși că regimul ceaușist nu a inaugurat nimic, ci a continuat direcția memorială dintre cele două războaie mondiale, atunci când i-au fost dedicate monumente, când Gheorghe Moldoveanu regiza în 1924, sub egida Fundației Culturale Principele Carol, filmul *Centenarul Avram Iancu*, sau când Lucian Blaga îi consacra piesa de teatru omonimă. Recunoașterea oficială maximă a primit-o din partea regelui Ferdinand și a reginei Maria, participanți, împreună cu moștenitorul Carol, primul-ministru Ion I.C. Brătianu și generalul Henri Mathias

<sup>2</sup> Pentru varianta originală, a se vedea Cornelia Bodea (volum îngrijit de), *1848 la români. O istorie în date și mărturii*, II, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1982, p. 978.

Berthelot la ceremoniile organizate în 1924 la Țebea și Vidra de Sus cu ocazia împlinirii a o sută de ani de la nașterea lui Avram Iancu. Din 1931 datează piatra tombală actuală, realizată de Gheorghe Mihail Cantacuzino, cu banii plătiți de Gheorghe Brătianu și Constantin C. Giurescu. Trăsătura comună între România socialistă și regatul interbelic rezidă în apartenența amândurora la formula instituțională și ideologică a statului-națiune, adică a statului precizat în funcție de corespondența teritoriului sau mai exact a frontierelor cu unitatea corpului civic și factorii morali de natură să genereze o voință comună. Dincolo de separația stânga – dreapta, în orice stat-națiune mobilizarea politică este condiționată eficient și final de capacitatea și dorința locuitorilor de a se autoreprezenta ca participanți la aceeași identitate colectivă, cu alte cuvinte la aceeași tradiție istorică, transpusă juridic în categoria generică integrativă a cetățeniei. Sub acest aspect, cultivarea tradiției istorice, cu evenimentele sale întemeietoare, cu personajele de Panteon și episoadele dramatice inspiratoare, devine condiția psihologico-afectivă a menținerii sistemului.

Pe lângă această constatare de ordin funcționalist, pentru a înțelege mai adânc rațiunile politice ale aplecării către anumite modele din trecut, la nivelul de percepție la care cultivarea memoriei se întrepătrunde cu afirmarea legitimității, se pune întrebarea de ce, printre mai multe personalități ale revoluției române de la 1848, a fost preferat tocmai Avram Iancu? Estomparea, sub comunism, a rolului jucat de Ion C. Brătianu de pildă, căruia i s-a contrapus imaginea preeminentă a lui Nicolae Bălcescu, se explică prin aprehensiunile partinice ale puterii de atunci, dar această explicație, pe de o parte, nu acoperă și intervalul dintre cele două războaie mondiale, pe de altă parte, nu clarifică în sine forța de atracție a lui Avram Iancu, ireductibilă finalmente la calculele de oportunitate cu privire la alții. Mai ales că vorbim despre o forță de atracție cu relevanță de masă, spre deosebire de ceea ce se întâmplă cu Simion Bărnuțiu, August Treboniu Laurian, George Barițiu, cu atât mai mult în comparație cu Ion Heliade Rădulescu sau Mihail Kogălniceanu, reținuți în lucrările de istorie și în manuale drept personaje importante, fără să aibă însă aura legendară a lui Avram Iancu ori, în mod analog, a lui Horea.

Un prim răspuns transpare din însăși apropierea celor doi, în calitatea lor de conducători ai unor acțiuni armate. Mai precis, Avram Iancu s-a impus conștiinței colective în virtutea vocației sale epice de luptător pentru libertate, amplificată de gloria militară câștigată în confruntările din Munții Apuseni cu armata maghiară, în contrast cu prestația penibilă a trupelor austriece. La numai 24 de ani, fără pregătire de specialitate, el a reușit să organizeze o armată populară bine integrată social și teritorial, în sensul că mai mulți comandanți – prefecți sau tribuni – erau de fapt preoții satelor de unde se strâneau detașamentele de lăncieri și vânători. Îi amintim pe Simion Balint, Nicolae Vlăduț, Simion Groza, Ioan Gomboș, a căror încrâncenare în luptă se pare că l-a exasperat într-atâta pe colonelul Kemény Farkas, încât să exclame la sfârșitul unei zile „Să se mai bată dracul cu popii”<sup>3</sup>.

<sup>3</sup> *Ibidem*, p. 1055.

Data fiind răspândirea efectivelor austriece prin orașele săsești și lipsa lor de inițiativă împotriva unităților formate de secui, zona Munților Apuseni a rămas izolată și expusă unei ofensive a armatei maghiare din direcții diferite. În aceste condiții, planul gândit de Avram Iancu a vizat valorificarea singurului avantaj strategic de care dispunea garda națională românească, și anume posibilitatea de a efectua manevre pe linii interioare, scurtând distanțele și compensând astfel superioritatea numerică a inamicului. Pentru a reuși acest lucru, el a decis plasarea unei forțe importante în centrul regiunii, de unde să se deplaseze rapid înspre diferitele puncte în care se angajau luptele. Obiectivul era să respingă adversarul încă de la intrarea în trecători, iar dacă acesta reușea totuși străpungerea, atunci să-i taie comunicațiile și să-i întrerupă aprovizionarea cu arme și muniție, apoi să-l hărțuiască într-o confruntare de uzură până la distrugerea totală<sup>4</sup>. Elementul hotărâtor îl reprezenta sprijinul populației locale, întrucât aceasta asigura trupelor române suportul logistic și un spațiu de retragere, încercuind totodată armata inamică<sup>5</sup>. Din punct de vedere tactic, inteligența lui Avram Iancu a constatat în faptul că nu și-a dispus legiunile într-un dispozitiv defensiv fix pe aliniamentul munților, ci le-a angajat în operațiuni mobile de natură să evite, cum avertizase deja Carl von Clausewitz, riscul învăluirii pe flancuri<sup>6</sup>. A știut, de asemenea, să valorifice terenul și cunoașterea mai bună a căilor lăturalnice, în așa fel încât să îngreuneze utilizarea artileriei de către inamic în locurile accidentate și să execute acțiuni de blocare a retragerii acestuia, ca în bătălia cu Hatvani Imre din mai 1849.

Victoriile și alura eroică l-au impus pe Avram Iancu în memoria istorică. Totuși, el nu a fost valorizat în conștiințe datorită succeselor sale militare pur și simplu, ci întrucât a fost receptat într-un registru afectiv, ca protector al românilor expuși represiunii nobiliare maghiare încă de îndată după a doua Adunare de la Blaj, când la Mihalț, spre exemplu, în data de 21 mai/3 iunie 1848, au fost împușcați 12 țărani români. Această represiune s-a accentuat odată cu introducerea tribunalelor excepționale pe urmele armatei generalului Joseph Bem, în pofida amnistiei decretată de acesta, context în care populația din câmpie și-a găsit refugiul în zona securizată a Munților Apuseni. De aici și supranumele de „crai al munților”, așadar conducător pe câmpul de luptă și totodată apărător al vieții și dreptății oamenilor, așa cum se presupunea că ar fi trebuit să procedeze un suveran.

Avram Iancu a fost un reprezentant în primul rând politic al națiunii române, preocupat fundamental de afirmarea și consacrarea legală a drepturilor ei. Împrejurarea că și-a lăsat moștenire averea în folosul națiunii, pentru a sprijini înființarea unei așa-numite Academii de Drepturi, este cât se poate de concludentă sub acest

<sup>4</sup> *Ibidem*, p. 1033, 1051.

<sup>5</sup> Este în fond strategia aplicată ulterior în Indochina, ce avea să conducă la bătălia de nimicire și victoria vietnamezilor de la Dien Bien Phu, în 1954. O prezentare teoretică se găsește la Vo Nguyen Giap, *Războiul poporului, armata poporului*, în *Guerilă, rezistență, război popular. Culegere de texte din literatura social-politică și militară străină*, București, Editura Militară, 1972, p. 248.

<sup>6</sup> Carl von Clausewitz, *Despre război*, București, Editura Militară, 1982, p. 413.

aspect<sup>7</sup>. Spre deosebire însă de mai mulți membri ai Comitetului permanent de la Sibiu, a înțeles că simpla proclamare a unor revendicări, în absența mijloacelor materiale de a le pune în practică, rămânea un exercițiu programatic fără finalitate, mai precis, a înțeles că recunoașterea drepturilor era condiționată eficient de existența unei puteri militare care să le facă respectate. Sau cum se relatea în „Revue des Deux Mondes” că le-a zis Kossuth Lajos deputaților români veniți din Transilvania și Banat: „Când cineva vrea naționalitate, și-o câștigă cu armele”<sup>8</sup>.

Calitatea exemplară a lui Avram Iancu provine așadar din îmbinarea perspectivei normativiste, principiale, transpusă în categorii juridice, cu realismul politic centrat pe evaluarea lucidă a conjuncturii și pe măsurile concrete, singurele susceptibile să asigure aplicarea cu succes a principiilor. În timpul Revoluției franceze, de pildă, drepturile omului și cetățeanului au fost asigurate *de facto* prin împroprietărirea țăranilor și decretarea conscripției generale, în urma cărora noua conducere a dobândit un suport de masă și a putut să treacă la contraofensivă pe front. Conform lui Charles Tilly, orice revoluție comportă mobilizarea necesară a resurselor umane, financiare, militare și de conducere ale opoziției sociale, în contrapartită cu resursele aflate la dispoziția regimului. La limită, politica însăși este de neconceput în afara posibilității de constrângere sau rezistență armată, altfel spus în afara recurgerii la ceea ce se cheamă în mod curent violență legitimă. Cu alte cuvinte, oricât de contrariantă ar fi constatarea pentru adepții conformității instituțiilor cu reperele ideale, drepturile există efectiv numai întrucât există și capacitatea instrumentală de a-i reprima pe cei care le contestă.

Situația se resimte cu atât mai acut în cazul națiunilor și al statelor în proces de emancipare, confruntate inevitabil cu adepții *statu quo*-ului, adică adversarii interni și internaționali ai emancipării respective. Era firesc, prin urmare, ca exemplul lui Avram Iancu să fie cultivat cu rol mobilizator atât în România interbelică, atunci când oamenii asociau foarte actual realizarea statului național unitar cu angajarea în primul război mondial și apoi în campania din Ungaria, cât și după 1968, într-o țară cuprinsă inițial de sentimentul amenințării intervenției militare a Uniunii Sovietice și care făcea figură independentă față de aceasta în cadrul Tratatului de la Varșovia. Nu frecvența utilizării unei imagini îi conferă încărcătura simbolică, ci măsura în care ea rezonază în conștiința colectivă. Oricâte portrete ale lui Nicolae Ceaușescu s-ar fi afișat, din anii 1980 cel puțin, acesta nu mai stârnea simpatia populară. Forța evocatoare a unei personalități, îndeosebi a unei personalități istorice, ține de relația afectiv-aspirațională cu oamenii din prezent, de ceea ce-i preocupă și motivează, altfel spus de profilul lor moral, în funcție de care își aleg modelele și își orientează acțiunile.

<sup>7</sup> Ioan Fruma, *Despre spiritul juridic ardelean*, în „Transilvania”, an 75, Februarie, Nr. 2, 1944, p. 101.

<sup>8</sup> Cornelia Bodea, *op. cit.*, p. 1083.

## MÉMOIRE ET LÉGITIMITÉ: AVRAM IANCU

*Résumé*

L'article analyse les ressorts qui ont présidé l'émergence de la mémoire collective et officielle autour de la personnalité d'Avram Iancu en Roumanie, entre les deux guerres et aussi pendant le régime communiste. Durant ces périodes, on lui consacra des cérémonies publiques, des films documentaires et artistiques, des chansons et surtout une bonne appréciation dans les manuels scolaires. Cette situation s'explique par des raisons à la fois militaires et politiques, Avram Iancu étant perçu comme protecteur des roumains de Transylvanie face à l'agression des nobles hongrois qui débuta déjà au mois de mai 1848, assez sage pour comprendre que les droits nationaux ne s'obtiennent pas en absence d'une force militaire capable de les défendre contre tout adversaire.

La continuité entre la Roumanie avant 1945 et le gouvernement communiste en ce qui concerne l'image positive d'Avram Iancu découle du fait que les deux régimes partageaient la même identité structurelle et idéologique de l'État-nation. En dehors de la séparation droite – gauche, les États-nation soutient la tradition historique, avec ses événements fondateurs et ses personnages héroïques.

*Mots-clés:* Avram Iancu, mémoire collective, droits nationaux, réalisme politique, tradition historique.